

Dr. Fr. Ilešič:

Jan Hus in Jan iz Nepomuka.

Jan Hus je bil na koncilu v Kostnici spoznan krivim ter je vsled tega dne 6. julija 1415 umrl na grmadi.

Letos je preteklo 500 let od one versko-kulturne tragedije. Čehi so za to priliko Husu, nositelju svoje notranje zgodovine, postavili v Pragi spomenik. Ko bi časi bili drugačni, bi se bila ob razkritju njegovega spomenika v kraljevskem češkem mestu zbrala kultura slovanska in evropska. Toda to se ni moglo zgoditi; 6. juli je minil tiho: nekaj čeških revijalnih pojavov, nekaj člankov novinskih, nekaj akademij in predavanj, misel o ljudski „Husovi univerzi“ in „Husovem muzeju“. Časopisje ostalih slovanskih narodov je bolj ali manj kroničarski odpravilo Husov spominski dan.

Mnogokomu bi se zdelo prav, da se je spomin Husove smrti vršil brez vnanjih ceremonij, na tihem. Zakaj Husovo delo je veljalo notranjosti in z notranjostjo naj bi ga njegovi učenci častili. Dobro in resnično! Toda vedno je uvaževati človeško slabost, ki redko dopušča, da bi se nam duša brez močnih vnanjih dojmov vglobila v probleme.

Oboje, vnanjo nazornost in vsebinsko vrednost, združi lahko beletristika. In tu je, ko govorimo o husovstvu, primerno, da prikažemo najnovejše delo češkega romanopisca Alojzija Jiráskaa: „Temno“ (Zgodovinska slika),¹ 1915. Ne vem, ali slučajno ali po nameri, vsekakor je „Temno“ izšlo prav ob petstoletnici Husove smrti. Kako se je prileglo dušam, kaže dejstvo, da je razprodano že v 2. izdanju in da se tiska že tretjič.

Kdo pač kupuje Jiráskovo „Temno“? Ali otroci teme ali otroci luči? V duševnem življenju se zdi enim tam tema, kjer vidijo drugi luč. Kje in v katerih časih je Jirásek uzrl temo?

Junija 1. 1723. je Praga videla sijajne slavnosti; kralj in cesar Karel VI. se je dal kronati za češkega kralja. Državni oblasti se je pridružila cerkev. Obe avtoriteti sta se pokazali v blesku in moči; vodil ju je duh jezuitskega reda.

Oktobra 1. 1729. je Praga gledala enak pomp. Takrat pa je šla cerkev naprej in posvetna oblast se ji je verno pridružila. Obe

¹ Izšlo pri J. Ottu v Pragi kot 40. zvezek Jiráskovih „Zbranih spisov“. (Prej je izhajalo „Temno“ v „Zlati Prahi“). 672 str. Cena 8.60 K.

avtoriteti sta praznovali svečanost Ivana Nepomuškega, ki ga je papež Benedikt XIII. spoznal za svetega. Jezuiti so doživeli dolgo pričakovani dan.

V dobi teh šestih let se godi vse to, kar nam Jirásek pripoveduje v svojem romanu. Glavni dogodek ni sam na sebi niti znamenit niti obsežen. Junaka sta mu sin in hčerka grajskega lovca Machovca z grada Skalka na iztočnem Češkem v okraju kraljevo-gradskem. Jezuiti so v njih hiši izvršili hišno preiskavo ter iztaknili nekaj husitskih knjig; Machovec je pobegnil čez mejo, a otroka sta bila izročena v Prago v varstvo jezuitski misleči stari gospe. Fantu Tomašu se je posrečilo s husitskim predikantom uiti za granico. Dekle Helena je podlegla vplivom katoliškega katekizma in sijajnih cerkvenih izprevodov, a končno je vendar le šla z očetom, ki je tajno prišel po njo. Njen dragi Juri Březina je pod pritiskom volje svojega očeta moral vstopiti v duhovski poklic, a k jezuitom ni maral.

Glavna stvar v Jiráskovem romanu seveda ni ta dogodek, ampak njega ozadje in ospredje, t. j. njega milijê. Spričo tega Jirásek ni mogel svojega dela imenovati „roman“, temveč mu je dal označbo: „Zgodovinska slika“.

Na to sliko prihaja z ene strani luč, z ene tema. Jezuiti so ena stran, husiti (češko-moravski bratje, luterani) so druga stran. Jezuiti so Dunaj, oficijelna Praga, v Pragi visoki Hradčani in širna cerkev sv. Vita, procesije, misijonarske pridige, grajski oskrbniki, gosposka, nemščina in latinščina. Husiti molijo v zatohlih prostorih ob dvoriščih starih praških hiš, sklanjajo se ob svojo biblijo na tajnih sestankih v okoliških vinogradih in v poznih urah v logih in na lokah češkega vzhoda. Sinovi prirode, grajski lovci in logarji in mestni viničarji so husitski verniki. Spretni predikanti jih iz tujine posečajo zdaj pa zdaj in kak praški pisar jim pod plaščem knjigoljubstva čuva ter izroča njih zaklad, kako husitsko knjigo, tiskano v Žitavi ali Draždanah, v češkem jeziku, „jeziku rebelov“. V 18. stoletju simpatizirajo z njimi prostozidarji in židje.

Jezuiti so „blodnikom“ napovedali boj do absolutne iztrebitve. Mase so z njimi in za njimi, kadar uprizore ali procesijo ali misijon. Po misijonu in tudi drugače ob vsaki priliki izvršujejo hišne preiskave pri ljudeh, ki so osumljeni, da imajo blodne knjige. Patri sami trgajo miznice, iščejo skrivališča in izročajo biričem najdena „corpora delicti“, husitske knjige. Zaslišujejo silno zvito, rabijo mučila; često je konec smrtna obsodba v smislu cesarskega zakona o „kacirjih“. Očitni blodniki se ne pokopljejo v posvečeno zemljo.

Dočim drugi jezuiti ljubijo dober obed in fino vnanjost, je jezuit Koniáš nasproten vsemu temu. Hoteč kaznovati svoje telo, ne ostaja pri skupnih pojedinah, si ne čisti ne obleke ne črevljev, hodi peš in če se že mora voziti, se pelje na navadnem kmetškem vozu ne v kočiji. Sam izdaja nabožne knjige, da bi s tem izpodrinil „blodno“ versko literaturo.

In ta Anton Koniáš je zgodovinska oseba (1691—1760). Zgodovina ga imenuje literarno „hijeno“, ki je uničila 30.000 večinoma čeških husitskih knjig. Njegov mlajši vrstnik F. M. Pelcl poroča, da jih je sežgal 60.000. Z neizmerno marljivostjo je Koniáš sestavljal index heretskih knjig: „Ključ, odvarjajoči razkolniške blodnje“, ki je izšel že v čisto jožefinski dobi, l. 1770., še v tretjem izdanju.

Videč, kaj mu grozi, je praški knjigoljubeč Svoboda, tajen husit, začel na tihem razprodajati in podarjati svoj zaklad, svoje knjige, kronike, ki so govorile o nekdanji slavi češkega jezika, in nabožne knjige, ki so vsebovale svetopisemsko notranjo pobožnost. Ko so jezuiti prišli k njemu na hišno preiskavo, so bile police prazne; on sam je bil mrtev v tajni husitski molitvenici; tema je bila v njej. In temno je bilo vsenaokoli.

Kantorji cerkvenim pevcem vbičavajo pesem:

Góri, Martin Luter,
vrag se trga za tvojo dušo . . .
Góri, Juri Poděbradský,
zaslužil si dve mastni packi . . .
Góri, góri, Jane Hus,
da ne bo gorela duša naša . . .

In papež Benedikt XIII. je mesto pozdrava: „Pozdravljen Gospod Bog!“ ali: „Zdravo!“ ali „Daj Bog srečo!“ ukazal in uvedel današnji pozdrav: „Hvaljen bodi Jezus Kristus na vekomaj!“ —

Tu Hus — tu Jan iz Nepomuka! To je geslo in bojni klic! Živela sta istodobno pred stoletji, umrla nasilne smrti (Nepomuk 1393, Hus 1415), a v človeških dušah sta še živa. Hus se je boril iz notranjosti in za notranjost, Nepomukovo delo je bilo vnanje. Hus je vsebina, Nepomuk je forma. V znaku te razlike se bije nadaljnji boj med ljudmi, ki čitajo iz svetega pisma in med onimi, ki jih, opirajoč se na moč oblasti, z groznimi slikami pekla zastrašuje jezuit Koniáš.

Tu Hus — tu Jan iz Nepomuka! Oba Čeha, oba mučenika. Kakor Husiti v Husu, so katoličani-jezuiti v svetojavljenju Jana Nepomuka videli ne le počaščenje njegovega spomina, ampak tudi

proslavo češke zemlje, ki ga je rodila. Nekak simbol razmer je zgodovinski slučaj, da je Hus umrl v tujini, Nepomukov grob pa je v Pragi.

Na dan 16. maja se praznuje praznik sv. Ivana Nepomuškega, sredi maja, meseca pomladanskega. Na češkem selu se še danes v osmini praznuje ta dan. Večerne pobožnosti se vrše pred kipi svetnikovimi, stoječimi najčešče ob mostih, okrašenimi s svežo zelenjo. Nekdaj so na ta praznik romali v Prago, da bi tam videli sijajno razsvetljavo Vltave. To je bilo za oči! Jirásek je tudi nam pokazal tako vltavsko svečanost. Pražani so se ji vdajali, še ko je bil Jan Nepomuk samo blažen. Sveto mesto na mostu, kjer so 1393 Nepomuka vrgli v Vltavo! Poljubljajo kip njegov, ki stoji tam . . . razlagajo si vedno iznova, kako so padale zvezde, ko je svetnik padel z mostu, kako so mu svetile nad glavo, ko je njegovo mrtvo truplo plavalo dol po vodi . . . kdor dandanes pobožno moli nad njegovim grobom — so govorili — ta občuti vonjavo dišavo okoli sebe. Pa že se kažejo ladje, pisano okrašene, ena z godbo, druga z nebom in svečeniki, tretja z mestnimi senatorji. Strel in zvon . . . fanfara . . . Regina coeli.

Seveda prikriti Husit Svoboda, ki čita stare kronike, pravi spričo te vltavske svečanosti: „Musica navalis, musica aquatica . . . Tam pri mostu je bila že v starih časih, ognje so palili, a to vse na čast in slavo drugega svetnika, sicer tudi Jana — ta je bil takrat pri nas svetnik . . . danes to ni več resnica, danes je heretik . . . Jan Hus . . . Takrat, pred 300 leti je bil svetnik na vsem Češkem in tu v Pragi, to je bil praznik v kalendarju, v cerkvah, to je bilo vedno 6. julija in pred tem praznikom . . . Na predvečer so mestni očetje žgali ogenj pod mostom in na obmostnem stolpu so trobentarji krasno trobili, na boben bobnali, iz možnarjev streljali . . . Množica ljudi je bila na mostu in po obalah, kakor bode danes . . . To je bilo v starih časih in je zdaj le v kronikah . . .“ Svoboda je videl, kako je na mesto Jana Husa stopil Jan Nepomuk.

Jiráška poznate vi, ki ste čitali v slovenskem prevodu njegove „Psoglavce“, veliko sliko o kmetskem ljudskem gibanju 17. stoletja. Tudi „Temno“ je velika zgodovinska slika. Zgodovinsko-lokalne opazke pod tekstom svedočijo, da Jirásek podrobno proučuje zgodovinske temelje svojih zasnutkov. Zgodovinski realist je. Kdor se hoče nazorno učiti kulturne zgodovine, najde v takem beletristu izbornega učitelja. Seveda je beletristika, ki verno podaja zgodovinska realija, v nevarnosti, da ostane pri tem in nas ne uvede

globlje v dušni razvoj svojih ljudi. In take psihološke poglobitve in dušne iztančenosti pogrešam v Jiráskovem „Temnu“. Menda je to vobče negativna stran njegovega tako bogatega in zaslužnega pisateljstva, ki mu je obrodilo priimek „češkega Sienkiewicza“. Ona umetniško neugodna lastnost pa je z druge strani omogočila njegovo silno popularnost med češkim narodom.

Zgodovinska točnost in zgodovinski realizem je morda deloma posledica njegovega poklica. Zakaj Jirásek, rojen 1851 pri Nachodu blizu prusko-šleske meje, torej v okraju, kjer se dogaja začetek in konec „Temna“, je gimnazijski profesor v Pragi. Če pogrešamo pri njem moderne notranjosti, si bomo to tolmačili tudi z dobo njegovega razvoja, ki je doba naših realistov na koncu romantike, Kersnikov in Detelov. —

Ob petstoletnici Husove smrti sme slovenski list naglašati, da je Slovenec Gašpar Rojko, profesor na univerzi v Pragi, s svojim temeljitim delom o kostniškem koncilu v dobi kulturnega obrata jožefinskega odločno posegel v boj principov: Jan Nepomuk — Jan Hus in sicer v čast in slavo Jana Husa.

Anton Gaspari:

Tuja polnoč.

Tuja polnoč po prstih se plazi,
neslišno gredo minute, počasi —
zvezda na jugu je otemnela.

Mračne se misli kradejo v srca,
tiho utripljejo žile, boječe —
v knjigi zapisano je o nesreči . . .

Meni veliko ni do prerokov:
za polnočjo ure se jutra budijo,
misli neklicane same bežijo —
knjigo napisali so pesimisti. —

Jutranja zvezda . . . O, domovina! — *In kaj ste hoteli*

